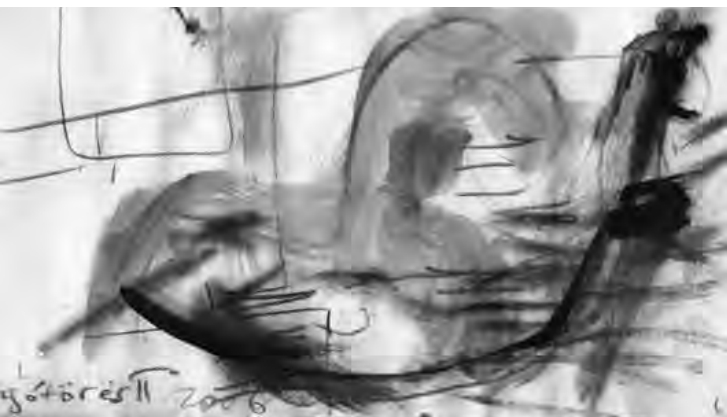

méltósággal szól a szárnyas, / mint egy költő a századokból / híven ebben s a túlvilágban, / s óljában tartva a halált jól.”

A Marno-vers sűrű rétegzettsége tehát abból a szemléletmódból fakad, amelyik nem folyamatként tételezi fel a létezés–pusztulás kettősségét, de még csak nem is körforgásként, hanem egyszerre jelenlévő, szétválaszthatatlan állapotként. Ehhez hasonlóan maga a vers sem valaminek a leírása, nem valami önmagán kívül létezőnek a versbe fordítása, hanem egy újra és újra megfogalmazandó tény, ami, bár tökéletesen soha nem írható le, mégis, kizárólag a leírásban létezik. Hasonlóan ahhoz, ahogy Benn látta egyik korai esszéjében (*Epilógus és lírai én*) a költészet működésmódját: „A szó megmagyarázhatatlan hatalma: oldás és kötés. Idegen hatalma annak a pillanatnak, amelyből alakok bukhatnak elő a Semmi formakövetelő erejénél fogva. A versszak transzcendens realitása,

Hajótörés (részlet)

pusztulással és visszatéréssel teli; az individuum roncsoltsága és a kozmológiai lét: benne dicsőül meg az antitézis, rajta nyugszik a tenger, az éj magasa, és Sztűx-parti álommá változtatja a teremtést: »Soha és mindég.«

Mindezek után talán az sem mellékes, hogy az *Este* a *Kairos* című kötetben jelent meg, tehát egy olyan kivételes momentumra utaló térben, mely a khronosszal, a folyó idővel szemben egy másik jelenséget, azt a meghatározhatatlan eseményt jelöli, amikor, mintegy a folyamatos időn ejtett sebként, a múlt, a jelen és a jövő egyazon pillanatba sűrűsödik.

Sztermen András

ESTE

Ez a vers a költő 2012-ben megjelent, *Kairos* című kötetének kezdő ciklusában található.¹ Talán első olvasásra is érződik, mennyire sűrű szövésű darabbal van dolgunk: olykor fogalmi jelentések ködlenek föl, majd tűnedeznek el, akár egy húsos, nedvdús növényzövet fölött a pára.

A verskezdet elsöre mint egy mellékes (mégis mehökkentő) tényre, a figyelmet a halál kéznél levőségére felhívó, kegyetlen helyzetjelentés, illetve mint egy rendkívül szuggesztív látványeffektus (a kéz, amint atomjaira bomlik) kelt hatást az olvasóban. Csakhogy itt még ennél is többről van szó! Marno János egy Kerber Balázssal közösen tartott esten, Borsik Miklós kérdésére felelve osztotta meg az egybegyűttekkel, hogy a kéz mint kezdet (mihez kezdjek? mibe fogjak?) etimológiai, filozófiai kérdésköre² mindig is izgatta őt. Könnyen belátható, hogy erre játszott rá 2011-ben megjelent esszékötetének címe is: *Kezünk idegen formákba kezd*. Mindennek fényében a kezdősor új jelentéssel

¹ Az itt elemzett versszöveg azonban nem egyezik meg *betű szerint* a kötetbelivel, abban ugyanis „*ott ernyedtem*” szerepel „*erjedtem*” helyett. E változat a *Népszabadság Hétvége* mellékletében jelent meg (2010. március 6.). Elemzésemben is erre támaszkodom. Ha nem így tennék, egyes bekezdéseket alighanem el kellene hagynom, az elemzésem íve azonban nem törne meg. Hiszen a bódítóan dús levegő és a hatalmas dohánylevelek mint a paradicsomi létezés nélkülözhetetlen elemei így is sértetlenek maradnának. Az e környezetben való ernyedés, ellankadás pedig, amely már-már a halál iránt is fogékony nyugalmat sugároz, arra hívja fel a figyelmet, hogy az eredetben ott a vég – s ez az az alap gondolat, amely az elemzésemet áthatja.

² A *magyar nyelv történeti-etimológiai szótára* szerint a *kezd* szónak a „kéz főnév származékaént való magyarázata hang-, alak-, és jelentéstani szempontból egyaránt nehézségekbe ütközik.”

gazdagodhat: a kéz, amellyel minden kezdet kezdődik (és amely épp ezt a verset írja!) végül elbomlik, azaz az általános megsemmisülést követően az eredetnek, a születésnek sem marad semmi nyoma.

Kontrasztként eszünkbe villanhat néhány Rilke-sor: „ez az egyszer-volt Lét bárha egyszeri is csak: / éltünk e földön, és ezt senki se vonja vissza talán.”³

Visszavonódik! És voltaképpen miért maradna meg? Míg a *Kilencedik elégiában* az egyszeri lét őrződik meg, addig az e vers első harmadát kitevő, Benn és Donne ihletette vízióban minden egyes pillanat a bomlás pillanata. Felvetődik a kérdés, hogyha a „Végül a kezem is elbomlik / egyszer” sornak ez a totális destrukció a „jelentése”, akkor ugyan mi végre a szöveg többi része? Van-e értelme még mondani bármit is ezután? A Marno-vers meghökkentő csavarja: igen! Csak így érdemes. Akár szimbolikus jelentőséget is tulajdoníthatunk annak, hogy a vers cím utáni első (tehát minden egyebet megelőző) szava a „Végül”, itt ugyanis „minden”, így a vers további tartalmát képező emlékképek is a vég perspektívája felől tárulnak föl előttünk.

Mégis, mi bontakozhat ki e sötét háttér előtt?

Egy csontváz. Ha figyelmesen olvasunk, akkor az ujjpercek, a Yorick koponyáját megidéző,⁴ majdhogynem leeső áll, és különösen a farkcsont megnevezésének köszönhetően egy csontváz képe fog felrémelni – ez rekonstruálódik a megsemmisülésből. Ám hogy e rekonstrukció mily nehéz, meditatív erőfeszítést igénylő folyamat, azt jól tükrözi a „percei egymásba kulcsolva hátul” képe. Amely egyszerre jelentheti a bonyolult, több idősíkot, a beszédhelyzet jelenét, a létállapotot kifejező bomlásvíziót, valamint azt is, hogy a végső megsemmisülést egymásba sűrítő (a vers első harmadát kitevő) jelenetben megszólaló alak „percei meg vannak számlálva”, és azt is, hogy a múlt percei, melyeket *maga mögött hagyott*, melyek a törzse mögött,

a farkcsont alatt záródnak össze, épp egymásba kulcsolódásuk okán nehezen megnyithatók. Ha egymásba kulcsolódnak, nincs hozzájuk kulcs. Úgy tűnik, a múlt feltárhatatlanul a megsemmisülés sötétjébe vész.

Ha azonban az egymásba kulcsolódó ujjpercek immár nem hátul, a farkcsont alatt tűnnek föl, hogy a Marno-versekben különben oly gyakori, járó, meditáló ember alakját idézzék meg, hanem épp ellenkezőleg, elől, mint az (csak e mozdulatnak köszönhetően szét nem eső) áll támasztéka, azaz mint a bomlást felfüggesztő ima jele⁵ – a múlt feltáru. És a haloványan, mindössze egy mellékmondat erejéig földerengő emlékfoszlányt („ahogy egykor az álmat / esténként kérni tanítottak”) követően, a vers második szakaszában valóban intenzív tartalmak törnek fel: „Torkom belobbant, és csorgott / a gyomromba vagy számba a genny, / aszerint, hogy előredöntve / csóváltam vagy hanyatt vetődve / himbáltam vén hajópadlónkon / a fejem.”

Az első szakaszban domináló csontváz immár gennyel, valamint belső szervekkel töltődik meg, és tisztán emberi alakot ölt; ily módon a totális megsemmisülés képzetén túljutva, de azt korántsem magunk mögött tudva, annak sötét háttérében egy sikeresnek mondható létrekonstrukcióhoz érkezünk. Sokatmondó azonban, hogy míg Descartes filozófiájában az én létének bizonyosságához az vezetett, hogy mindenben kételkedett, abban azonban nem tudott kételkedni, hogy ő kételkedik, addig Marnónál – akinek esszé-kötetében olvasható: „Fő ihletőm (...) a tagadás; csak nagyon (...) kell hozzá csóválnom a fejemet”⁶ –, a karteziánus gondolkodás implicit paródiájaként, épp a gyermek tagadást kifejező fejmozgása és az ennek köszönhetően ide-oda csurgó genny az, ami az embert a maga testi valóságában előrajzolja.

Érdeemes elidőznünk a gyermek különös önringatásánál, amely egy betegnél éppúgy megfigyelhető, mint egy szakrális gyakorlatot végző keleti szerzetesnél.

3 Szabó Ede fordítása.

4 A *Hamlet, dán királyfi* Arany János fordításában a Marno-szövegvilág visszatérő hivatkozáspontja. „Bezzeg most esett le az állad!” – tréfál a címszereplő Yorick koponyájával az ötödik felvonás első színében.

5 Ez is felfogható egy hamleti motívum megidézéseként: gondoljunk csak a harmadik felvonás harmadik színére, amelyben a főhős azért nem támad rá Claudiusra, mert éppen imádkozik.

6 Marno János: *Kezünk idegen formákba kezd*. Budapest, Palatinus, 2011. 138. o.

Garaczi László

HÉTFŐ HAJNAL

Marno Jánosnak

Ferde szimmetria, mint szabály,
odatalálsz a városszéli konténerhez,
dülöngélve taszigáljátok egymást,
nyugodj meg, semmi baj, minden rendben.

Összeragadt sötömb, vizes hamuszag,
a szeszélyre emlékeztet, az ihlet forrására,
ez lenne a megoldás, ha fogy a türelem
az alacsony, csöpögő ég alatt.

Megütközöl, megütsz egy hangot, hogy
mennyire fáj, később tudod meg egy
idegentől. Továbbmész és ugyanide fogsz
megérkezni, bármi lehet szűk határok közt,

emésztő öröm, gyógyító kín, de mikori ez,
háton csúsza vonszolódsz egy majdani
születésben, ami nélkülüed vet véget a
halhatatlanságnak, kezdi el az örökkévalót.

Ha egy torokgyulladásos, föltehetőleg a világtól elzárt, szobájába kényszerült gyermek helyzetéből indulunk ki, arra kell következtetnünk, hogy a test ilyen ingaszerű mozgása az unalomból, az elégedetlenségből nyer hajtóerőt, és az idő elütését szolgálja: „minél hamarabb érjen véget a rosszullét ideje!” A vers harmadik, záró szakasza sem véletlenül veszi úgy kezdetét, hogy „Ott erjedtem”, az erjedés ugyanis „a szénhidrátok lebontását jelenti, amelyet mikroorganizmusok (élesztők, penészek, baktériumok) végeznek, hogy saját élettevékenységükhöz energiát termeljenek”.⁷ Ezt úgy lehet a versre vonatkoztatni, hogy a gyermek az idő sürgetésével, letudásával, „lebontásával” akar energiát nyerni a

⁷ <http://hu.wikipedia.org/wiki/Erjed%C3%A9s>. Talán különösnek hat egy természettudományos szócikk verselemzésben történő felhasználása, de a *Kairos* című kötet egy másik darabja, a *Miről van szó?* még reflektál is erre a kérdésre: „mit takar itt a görbület szó, / egy tájalakzatot mindössze / vagy oly féreglyukat is, melyről / a tudomány beszél, és nem ő?”.

betegség napjait követő (élet)tevékenységeihez. Ha például a következő néhány nehéz órát, napot nem kell a maga egészségében megélnie, hanem csupán rövidített változatban, több energiája marad, mintha ennek épp az ellenkezője esne meg vele.

A *vén hajópadló*, illetve a gyermek dülöngélése könnyedén fölidézheti bennünk a tengeribetegség képzetét. Itt azonban nem a hullámok hajóringatása, hanem maga a szoba, a torokgyulladás, a bezártság, a konkrét léthelyzet az, ami a szenvedés kiváltójává válik. Bár elsőre csak egy esetlegesen odavetett jelzőnek tűnik, nem szabad elsiklanunk a hajópadló vénsége felett, ami annak a belátását teszi lehetővé, hogy a még friss létező, a kisgyermek („a mikroorganizmus”) nem érezheti otthon magát egy olyan világban, amely nála sokkal régiebb, és amely minden elmúlott idejével ránehezedik. (Kutassuk csak föl emlékezetünkben, hogy annak idején milyen mély, melankolikus hatást tettek ránk az idejétmúlt tárgyak, például a megsárgult könyv, az elhasznált bútor stb.) Ahogy a tengeribeteg szenved a tér megbízhatatlan mozgásától, úgy szenved a gyermek az idő vénségétől és idegenségétől, amely egyben a világé is. Ennek megfelelően sajátos dülöngélése, önringatása nem csupán az idő elütését célozhatja, nem csupán a türelmetlenségről tanúskodhat, hanem azzal épp ellentétes tendenciát is felmutathat. Egy saját tér megteremtését teheti lehetővé, amelyben megőrizheti saját idejét. De milyen időről van itt szó?

Talán nem lenne túlzás, ha felvetnénk, hogy az önringatás kényszere a még korábbi, a csecsemőkorban oly gyakran megtapasztalt ringatások visszaidézését szolgálja. Azaz a paradicsomi állapotba való visszajutást. A szobabeteg unalmában el akarja űzni az időt, ugyanakkor az, ahová türelmetlenségében el akar jutni, nem más, mint az édeni létezés. Persze minél nagyobb hévvel akar oda visszaszökni, annál több időt herdál el, és annál messzebbre jut az eredettől.

Végül mégis sikerrel járna? A harmadik, befejező szakasz a paradicsom érzéki látomásával zárul. Ez azonban inkább annak

tudható be, hogy a vers visszafelé halad: a totális destrukció nyitánya után az ima segítségével sikerül visszazánni a múltba, a csontváz hússal töltődik meg, emberi alakot nyer, végül a gyermek kényszeredett, ugyanakkor szakrális motívumokat is megidéző dülöngélése keltette emlékezésnek köszönhetően immár nemcsak a csontváz, hanem (túljutva a türelmetlen mozdulatok árán kierőszakolt, szűk téren) maga a „mindent” átható lég töltődik meg hússal: „s húsa még dús a levegőnek”. A korábban megkezdett létkonstrukció alighanem ily módon, az egyes létezőt követően a teljes, őt körbeölelő létezés feltámasztva ér valódi csúcsára. Míg a Marno korábbi, 2010-es verseskötetében, *a semmi esélyében* található, Kosztolányi *Hajnali részegségének* végkicsengésére telhetetlen, meghökkentően dacos választ adó, *Egy példány* című versében az áll: „Mese hússal, egy parkban, mely Nárciszt / vendégül látja, mert be nem fogadja”, addig itt épp ellenkezőleg, a lét húzába való intenzív beleillesztettségnek, a lét egységének képzete jelenítődik meg. Mi mást is jelenthetne a levegő húsként való találása?

Az apokaliptikus pillanatában széteső csontváz bordái közt nem a szél súvít át, csupán a légüres tér dermesztő hangtalansága ül meg. A szobája falai közé szorult, torokgyulladásos gyermek pedig, akinek feltételezhetőleg a nátha miatt az orra is eldugult, csak vágyakozik arra, hogy a friss, szabad, nagy tereket belakó levegővel érintkezessen, talán emiatt is fantáziál arról, hogy egy hajópadló szolgál betegsége színhelyéül. A különféle jelenetek egyikében sem dús tehát a levegő húsa, amelynek felhígulása alatt talán éppen a kiüresedés és az önpusztítás felé tartó felnőtt(lét)et körbelengő (a gyermekkor intenzív atmoszféráját felváltó) dohányfüstöt kell érteni, legalábbis ha élünk a „még levele volt a dohánynak” sor keltette asszociáció lehetőségével.

Amikor még *levele* volt a dohánynak, tehát amikor még üzent, mondott nekünk valamit, mikor még nem a pénzt, illetve nem a cigarettát jelölte, hanem nagyak tűnő leveleivel a paradicsomot jelentette. Az édent, hisz a

„leveles dohány” a kertben érik. József Attila híres töredéke⁸ a Marno-szöveg univerzum vonzáskörzetébe érve csakis úgy olvasható, hogy a „Kertemben” alatt a versírás ihletett állapotát értjük, a „leveles dohány”-t pedig az imént felskiccelt értelmezési keretben hagyjuk „burjánogni”. Ha pedig József Attilára visszautaltan olvassuk a „mikor / még levele volt a dohánynak” szakaszt, akkor az alighanem azt az időszakot jelöli, amikor még nem volt szükség költészetre, hiszen a lét a maga teljességében volt adva. A költemény itt felmondja a szolgálatot, véget ér. Vagy fogalmazhatunk úgy is, a „Végül a kezem is elbomlik” tanulsága a költemény zárásában (is) érvényre jut: az általános megsemmisülést követően a kezdetnek sem marad semmi nyoma, azaz miután beszippanthattuk az eredet dús levegőjét, nem marad más, mint hogy mindennek vége szakadjon.

A semmi ünnepnapja

A 2010-ben megjelent Marno-kötetben, *a semmi esélyében* a *November* című darab különösen szép verskezdettel büszkélkedhet: „24, kristályosul elméd, a hó / a füledbe hull”.

E sortöredék csendes meglepetése abban áll, hogy mivel a hópehely kristályszerkezetű, jelentésbővítő viszonyba lép a kristályosuló elmével.

Ezt a finom, pehelykönnyű összefüggést először csupán a kegyelem mély gondolatával tudtam megmagyarázni magamnak: a hó, az égből aláhulló, spontán módon szerkesztett apró műalkotás az isteni kegyelem szimbóluma, és amint a hidegtől kipirosult fül kagylójában landol és ott elolvad, az „elme hallja” az isteni sugallatot, és ennek hatására egy új, immár tiszta, a világ rendjébe belelátó tudatállapot jön létre, ami a „kristályosul elméd” kifejezésben fogalmazódik meg. (Ugyanakkor annak a kanti meghatározásnak is a legkristálytisztább megvalósulása ez a rövidke mondatrész, miszerint a zseni az, akin keresztül a természet szabályt ad a művészetnek.)

⁸ „Kertemben érik / a leveles dohány. / A líra: logika; / de nem tudomány.”

Aztán elbizonytalanodtam, hiszen ez az értelmezés akkor lenne magától értetődő, ha a vers így kezdődne: „hó hull a füledbe, kristályosul az elméd”. Csakhogy ezzel épp ellentétes a sorrend. Ami pedig így azt a gondolatot hívja létre, miszerint a hó annak köszönhetően hullott éppen oda, mert kristályosult az elme: azaz a világból azt veszed észre, amire a tudatod, a szemléleted ráhangolódik.

Ugyanakkor abba is belegondoltam, hogy az az élmény, mikor hó hull az ember fülbe, talán nem is a legkellemesebbek egyike. Olyan, mint mikor egy vízcsepp kerül az ember hallójáratába. Miután ezt elképzeljük, felmerül annak a lehetősége, hogy itt épp egy kommunikációs hiba fellépésének vagyunk a tanúi. Kristályosul elméd – ez voltaképpen, szó szerint, méghozzá nagyon szó szerint egy folyamatot nevez meg, de nem egy kész, kristálytiszta elme képét –, azaz készül a kristálytiszta információ befogadására, csak hogy az a fülbe ér, érzéki úton közlekedik, ami így a tiszta jelentést megolvasztja, és kellemetlen élménnyé aljasítja.

Vajon melyik lehet a verssor igazi jelentése?

Végül is nem szükséges eldobnunk az első, kegyelemre utaló értelmezést sem, hiszen a magyar grammatika szabályai alapján olvashatjuk így is a kérdéses szöveghelyet: „24, az elméd kristályosul, mivel a hó a füledbe hull”. És ez egy ugyanannyira helytálló olvasat, mintha épp ellenkezőleg járnánk el: „24, az elméd kristályosul, és/majd/aztán a hó a füledbe hull”. A kegyelem-olvasat éppannyira tűnik adekvátnak, mint az ellentéte; nem is szólva arról az individuális eszméről, miszerint rajtunk múlik, mit veszünk észre a valóságból, és mit nem.

Talán segítségünkre lehet a kérdés eldöntésében, ha eltűnődünk a dátumon. November 24. – ez elsőre nem mond semmit sem. Nem ünnepnap. Bár éppenséggel történtek dolgok ezen a napon is, amiként bármelyiken. Ekkor született Spinoza, és Kun Béla ekkor

alapította meg a kommunista pártot – semmi rendkívüli, ilyen eseményeket akkor is találhatnánk, ha pár lappal hátrébb vagy előrébb lapoznánk a naptárban.

Feladva a történelmi kontextust, nézzük a dátumot csak úgy önmagában, az efféle jelentéseitől megfosztva. Nyilván sokatmondó, hogy november végén még ritkaságszámba megy, ha hull a hó. Ami így feltétlen a kegyelem kontextusát erősíti. Csakhogy a kései hónap címbe emelése – amely a legutolsó hónapot előzi meg, de egyes eseményei (például a hó hullása) azt a legvégsőt jelzik előre –, azon olvasattal megtámogatva, hogy itt egy kommunikációs hiba történik, azt a belátást eredményezi, hogy itt a megöregedésről, a végről, a kegyelem megvonásáról van szó.

Ha azonban elvonatkoztatunk a környezeti esetlegességektől is, és még inkább csak a dátumra koncentrálunk, meglepő következtésekre juthatunk. Milyen nap ez a november 24.? Egy véletlen és tiszta formalitás. (Üresség, semmi.) E két fogalom jut róla eszembe. Ami éppen a hóról is eszembe juthat. Mi hívja elő e két minősítést? A november 24. egy olyan nap, amely a nap huszonnégy órájára is utalhat, egy nap, amelynek a neve kifejezi önön tartalmát. Igazmondását, tisztánlátását ugyanakkor csupán a véletlennek köszönheti; ha november 23. vagy 25. lenne, nem így állna a helyzet. De részesül abban a kegyelemben, hogy transzparenssé tehesse önön alkotóelemeit. És hogy mindeközben mint EGÉSZ szólalhasson meg, a legkedvezőbb érettségi fokon. Ha valamivel később lenne, vagy valamivel korábban, már nem lenne minden ilyen kerek.

Így tehát megint csak a véletlen és a kegyelem fogalmaihoz jutottunk. Ugyanakkor akkora erőfeszítéseket tettünk az ellenkezőjének a bebizonyítására, és a szöveg ezt olyannyira jóváhagyta, hogy nem minősíthetjük végleg eldőltnek a kérdést. Talán helyesebben járunk el, ha mindkét olvasatot egyszerre fogadjuk el igaznak. Hiszen ha mindkettő egyszerre igaz, akkor kölcsönösen leépítik egymást, hogy november 24. valóban kiüresedjen, és így mint a semmi ünnepnapja ragyogjon föl. Mintegy december 24. ellentétpárjaként.